

Ewa Jakus-Borkowa

Polskie nazwy miejscowości zakończone na "-awka"

Prace Językoznawcze 9, 51-64

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ewa Jakus-Borkowa
Opole – Graz

Polskie nazwy miejscowości zakończone na *-awka*

Polish place-names ending in *-awka*

The article gives a linguistic analysis of place-names ending in *-awka* and *-awki*. The purpose of the paper was to select out of the group mentioned above oikonyms which endings are also the suffixes which form names and to analyze the role they play in those names. The place-names ending in *-awka* are very rare.

Słowa kluczowe: ojkonim, ojkosufiks, podział morfematyczny, topoleksem
Key words: oikonym, oikosuffix, topoleksem

W ramach realizowanego w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego projektu nr 1 HO 1D 004 09 Komitetu Badań Naukowych pt. *Słowiański atlas onomastyczny. Budowa polskich nazw miejscowych. Struktury sufiksalne*¹, przeanalizowane zostały pod tym kątem – znajdujące się we współczesnym wykazie Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) – ojkonimy. Niniejszy artykuł o nazwach zakończonych na *-awka*, w tym zawierających formant *-awka* w funkcji toponimicznej, jest pokłosiem tych prac.

Do badań wykorzystany został „Kwestionariusz SOA” pt. *Slawischer Onomastischer Atlas. Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturni typy slovanské oikonymie*², zawierający zestaw znanych dotąd z toponimii słowiańskich formantów, wśród których omawiany w tym opracowaniu sufiks *-awka* ma numer 138. W analizie zastosowano – zaproponowany tam – podział morfematyczny, nieobejmujący jednak bazy topoleksemu. To znaczy, że sufiks wskazuje się strukturalnie, mając świadomość, iż w sensie genetycznym – w konkretnych ojkonimach – możemy mieć do czynienia z nazwą prymarną (według klasyfikacji

¹ E. Jakus-Borkowa, K. Nowik: *Słowiański atlas onomastyczny. Budowa polskich nazw miejscowych. Struktury sufiksalne* [wydruk komputerowy]. Opole 2000.

² H. Borek, E. Eichler, M. Majtan, R. Šrámek: *Slawischer Onomastischer Atlas (SOA). Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturni typy slovanské oikonymie*. „Namenkundliche Informationen”. Sonderheft. Leipzig 1988.

Rosponda), czyli bezsufiksálną, czego jednak bez specjalnych informacji pozajęzykowych nie możemy rozstrzygnąć. O ojkosufiksie³, czyli o rzeczywistym formancie w funkcji nazwotwórczej, mówię wówczas, gdy rejestruje się jego szczególnie wyraziste występowanie w warstwie nazw miejscowych.

Materiał wyekscerpowałam z komputerowego wykazu GUS-u, obejmującego około 100 tysięcy administracyjnie samodzielnych (miasta i wsie) i niesamodzielnych (części miast, części wsi, osiedla, wybudowania) obiektów zamieszkałych w Polsce, z którego mechanicznie wyodrębniłam grupę („frazę”) ojkonimów, mających takie same zakończenia, jak poszukiwany przyrostek, tzn. *-awka* oraz *-awki*, mogący być jego liczbą mnogą. W takiej „frazie” ujęłam zatem zarówno nazwy z rzeczywistym formantem toponimicznym, jak i *propria* z formantem „rzekomym”, tzn. takie, które w rzeczywistości tego sufiksu nie mają, lecz z uwagi na identyczne zakończenie, czyli wspólny formalny element, mogą być błędnie identyfikowane w ramach tego samego typu słowotwórczego.

Zgromadzone nazwy zweryfikowałam poprzez uzupełnienie ich – przy wykorzystaniu istniejących monografii i opracowań oraz materiałów uzyskanych z Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie (dalej: Kraków PAN) – poświadczeniami historycznymi, co pozwoliło na dokonanie analizy słowotwórczej i etymologicznej większości z nich, oraz oddzielenie ojkonimów z rzeczywistym sufiksem *-awka* w funkcji toponimicznej, od nazw mających tylko zbieżne z nim zakończenie, a także – co bardzo ciekawe – pokazało różną motywację semantyczną i przeobrażenia identycznych dziś ojkonimów.

Sufiks *-awka* (**-av-ьka*) powstał w prasłowiańszczyźnie. Jest on strukturą sekundarną, utworzoną przez nawarstwienie się przyrostka **-ьka* na *nomina actionis* zakończone na **-a-va* i przymiotniki na **-a-vb*. Tworzy zwykle *nomina agentis* i *actionis*, spotykany też bywa w derywatach denominalnych, np. **bordavьka* ‘brodawka’ < **borda* ‘broda’ (Sławski 1974, I, 94).

W staropolszczyźnie notowana jest grupa apelatywów z tym formantem. W części z nich wyraźnie widać, że – po motywującym leksemie – przed końcowym *-ka* mieści się jeszcze inny morfem, co w rezultacie pozwala na wyodrębnienie formantu rozszerzonego *-awka*.

Wśród staropolskich wyrazów znajdują się przede wszystkim derywaty odczasownikowe, należące do różnych kategorii semantycznych, np.: *(czkawka) szczkawka* ‘singulus’ – od *(czkać) szczkać*, *sadzawka* ‘zbiornik wody...’ – od *sadzać*, *sikawka* ‘przyrząd do dawania lewatywy’ – od *sikać*, *szczawka* ‘choroba koni i bydła, polegająca na częstym oddawaniu moczu’ – od *szczać* i *strzykawka* ‘rurka z tłokiem wewnątrz’ – od *strzykać*. Odrzeczownikowa jest *brodawka* (zob. wyżej) i być może: *lękawka* ‘lękliwość (...)’ – od *lęk* (*Słowotwórstwo języka doby staropolskiej* 1996, 119).

³ Ojkosufiks – sufiks tworzący ojkonimy (proponowany termin własny).

Współcześnie występuje około 40 wyrazów z sufiksem *-awka*, głównie (w 90%) odczasownikowych nazw subiektów, także niektórych już wcześniej wymienianych. Zwykle są to – pochodzące od czasowników dźwiękonaśladowczych – pospolite miana zwierząt (np.: *gruchawka*, *kłaskawka*, *kukawka*, *turkawka*) i przedmiotów (*brzękawka*, *pukawka*, *pyrkawka*), tworzone również od innych czasowników, takie jak: *pijawka*, *ssawka* czy *szczypawka*. Drugą grupę tworzą określenia narzędzi (*dmuchawka*, *huśtawka*, *śluchawka* czy *ściągawka*). Wyjątkowa jest nazwa obiektu: *lizawka* ‘odżywka dla bydła’ – od *lizać*. Mniej liczne są określenia czynności, zwykle odruchów mimowolnych (*drżawka*, *dychawka*, *rzucawka*) i czynności bezosobowych (*kurzawka*, *mżawka*, *ruchawka*). Nieliczne derywaty odrzeczownikowe to nazwy znamionujące (*dziurawka*, *pleśniawka*) i odmiejscowe (*brodawka*, *nogawka*) (Grzegorzczkowa, Pużynina 1979, 143). Do niektórych z wyżej wymienionych formacji można jednak podać alternatywną motywację, np. do określeń czynności bezosobowych, takich jak *kurzawka*, *ruchawka*, obok czasownikowej – odrzeczownikową (*kurz*, *ruch*), a do nazw znamionujących, takich jak *dziurawka* czy *pleśniawka*, obok rzeczownikowej (*dziura*, *pleśń*) czy przymiotnikowej (*dziurawy*, *spleśniały*) – odczasownikową (*dziurawić*, *pleśnieć*), co utrudnia ich analizę słowotwórczą. Podobne problemy występują też w badanych nazwach geograficznych.

W ojkonimii polskiej przyrostek *-awka* w funkcji nazwotwórczej należy do rzadkich. Współcześnie istnieje ponad 130 nazw miejscowych⁴ (głównie wsi i części wsi) zakończonych na *-awka* w liczbie pojedynczej i około 200 na *-awki*, sprawiających wrażenie ich liczby mnogiej. Jednak zaledwie tylko w około 50 można dopatrywać się rzeczywistego formantu *-awka*, a i to część z tych ojkonimów posiada dwojaką motywację (mogą np. pochodzić zarówno od „gotowego” apelatywu już z częścią *-awka* lub przymiotnika na *-awy*), co utrudnia jednoznaczny klasyfikację. By pokazać skomplikowaną problematykę omawianej struktury, będą tu scharakteryzowane wszystkie rodzaje zgromadzonych nazw miejscowości.

Ojkonimy z zakończeniem *-awka*, w których nie jest ono sufiksem, a które są liczne, rozpadają się na kilka grup. Ogólnie można powiedzieć, iż nazwy te albo posiadają tylko formant *-ka*, wprowadzony do nich różnymi sposobami, albo są przeniesionymi do ojkonimii gotowymi apelatywami z *-awka*, w wyniku szeroko pojętej onimizacji (Cieślakowa 2006, 47–51), lub są nazwami ponowionymi. Oto omówienie tego zbioru, najpierw ojkonimów z wygósem *-awka*, a potem *-awki*.

⁴ Podział na województwa zgodny jest z *Wykazem urzędowych nazw miejscowości w Polsce*. T. 1–3. Warszawa 1980 i n.

1. Ojkonimy z wygłosowym *-awka*

Wśród form singularnych najczęstsze są ojkonimy powstałe od nazw pobliskich miejscowości, starszych toponimów zakończonych na *-awa*, i zawierające tylko sufiks *-ka*, takie jak: *Mławka* – od *Mława* (cz. miasta Mława, w Ciechanowskim, Kraków PAN), *Nieszawka* (cz. miasta Nieszawa we Włocławskim, tamże dwie nazwy ponowione: *Mała Nieszawka* i *Duża Nieszawka* – dla wsi, Kraków PAN) – od *Nieszawa*, *Sieniawka* (dwie cz. wsi w Przemyskim) – od nazwy miasta *Sieniawa*, czy kilkakrotne w Polsce: *Warszawka* – od *Warszawa* (dwie cz. wsi w Chełmskim, po jednej w Częstochowskim, dwie w Kieleckim, po jednej w Krakowskim, Płockiem, Radomskim i Włocławskim), niekiedy o pejoratywnym zabarwieniu.

Ten typ derywacji ilustrują także m.in. następujące przykłady: *Bychawka*, dziś *Bychawka Pierwsza*, *Druga* i *Trzecia*, trzy wsie w Lubelskim (: *Bychawka* [1398]1585, *Bychawa Minor* 1409, *Bychawka* 1470–80) – ojkonim utworzony od n. sąsiedniego miasta *Bychawa* przy pomocy suf. *-ka* (NMP I, 469); *Cieniawka*, cz. wsi w Nowosądeckim – od wsi *Cieniawa* (Pawłowski 1975, 19); *Czeraniawka*, wś w Przemyskim (: *Czarnawka* 1593, *Czarniauka* 1681–1682, z *Czeraniawką* 1787) – od n. miejscowości *Czeraniawa*, dziś na Ukrainie (NMP II, 217); *Kłodawka*, cz. wsi w Bydgoskim – od n. wsi *Kłodawa* (Kraków PAN); *Krzykawka* w woj. katowickim, potwierdzona jako: *Crzicawa* ok. [1361–1376]1416, *Crzikawa*, *Crzicauciz*, *Krikawa* 1394, in *Minori Krzicawa* 1408, *Parva Crzycawa* 1437, *Krzykawka Parwa* 1468, od 1680 do dziś z formą *Krzykawka* (NMP V, 403), pochodzącą od n. pobliskiej wsi *Krzykawa*; *Leszczawka*, wś w Przemyskim (: *Wolla Leszczawka* 1552, *Lieszczawka* 1589) – od n. sąsiedniej wsi *Leszczawa* (NMP VI, 65), a *Szprotawka*, cz. wsi w Zielonogórskim – od n. wsi *Szprotawa* (Kraków PAN), wszystkie z wtórnym sufiksem *-ka*.

Niekiedy podstawą nowego ojkonimu była nazwa starszej wsi zakończona nie na „czysty” przyrostek *-awa*, lecz połączony z jeszcze innym, który – zastąpiony przez *-ka* – dawał wygłos *-awka*. Takim przykładem jest nazwa wsi *Łukawka* w Lubelskim (: *Łukawka* 1603), utworzona od nazwy sąsiedniej wsi *Łukawica* (NMP VI, 397); podobnie *Łekawka*, wś w Tarnowskim (: de *Lankawa Minori* 1408, *Parua Lankaucyza* 1448) – od pobliskiej wsi *Łekawica*, dawniej też *Łekawa* (NMP VI 334), wtórnie zuniwerbizowana z formantem *-ka*.

Dużą grupę stanowią nazwy miejscowe dziś z wygłosowym *-awka*, pierwotnie zakończone jednak na *-awa*, a przyrostek *-ka* posiadające wtórnie, w wyniku ewolucji ojkonimu, zwykle w funkcji deminutywnej, czasem uniwerbizującej dawne zestawienie. Na przykład *Bielawka*, nazwa cz. wsi, dawniej wsi w Bydgoskim, o zapisach: *Bielawy* 1566–1569, *Bilawki* 1846, *Bielawki*, wś 1880, to pierwotne *Bielawy* – od ap. *bielawa* ‘łąka błotnista, torfowisko’ w liczbie mnogiej, później w formie zdrobniałej z suf. *-ki*, *-ka* (NMP I, 171); *Rdzawka*, n. wsi w Nowosądeckim, miała pierwotnie formę *Rdzawa* (: *Rdzawa* 1581, *Rdzanka*

1680, *Rdzawka* 1779–1782) – od ap. *rdza* ‘bagnó, trzęsawisko’ (Lubaś 1968: 127), jeśli nie powstała od razu od przymiotnika *rdzawy* w rodzaju żeńskim; *Cichawka*, wś w Tarnowskim (: *Czychawa* 1442, 1470–1480, *Czichawka* 1488), zapewne utworzona została od *cichy* z suf. *-awa*, potem *-awka* (NMP II, 119); a *Slonawka*, nazwa cz. wsi, dawniej wsi w Warszawskim (: *Slonawa* 1429, *Slunawa* [1450]1456, *Slonawa* 1471, *Slonawy* 1500, *Slunawa* 1540, *Slonawa* 1576, *Sloniowo*(!) 1783, *Slonowa* 1827, *Slonawka* 1839, *Slonawa* al. *Slonawka*, folw. 1889, *Slonawka* 1921) – od przymiotnika *slony* ‘nieurodzajny, nieużyteczny’ z *-awa*, *-awy*, później z zakończeniem *-awka* (Bijak 2001, 187).

Natomiast ojkonom *Łukawka* dla wsi w woj. tarnobrzeskim rozwinął się z początkowej formy *Łukawica* (: in *Lukauicze* [1390], in *Lukawica* [1407]1633) dopiero w XVI w. (NMP VI, 397); *Kudrawka*, nazwa wsi w Białostockim – z formy: *Kudrawie*//*Kudrawiec* (: Na *Kudrawiu*, *Kudrawiec* 1582, Na *Kudrawce* 1603, *Kudrawka* 1883, NMP V, 455) od białoruskiego przymiotnika *kudrawy* ‘kędzierzawy’, por. też *kudrawiec* ‘polny chwast’; dzisiejsza *Kukawka*, cz. wsi w Lubelskim (: *Cucawiecz* 1416, *Kukawka* 1953 Kosyl 1978: 65) – z *Kukawiec*; zaś *Żurawka*, cz. miasta Sulejów, dawniej wś w Warszawskim (: *Sorawya* 1431, *Zorawye* 1527, *Zorawia* 1580, *Żurawka* 1827, 1839, 1921, 1982, cz. miasta), nazywała się pierwotnie *Żurawia* – od adiectivu *żurawi* (: *żuraw*), por. też n. o. *Żuraw* (Bijak 2001, 250; Bańkowski 1982, 42). Należy tu także nazwa osady na Sądecczyźnie: *Ciemrawka*, powstała z ojkonomu *Ciemrówka* (: *Czembrówka* 1884), a ten utworzony od przymiotnika *ciemny* (por. podhalańskie *ciemrzy się*), jeśli nie od przezwiska (Pawłowski 1975, 19), oraz części wsi, dawniej samodzielnej wsi w Przemyskiem: *Tarnawka*, przekształconej z pierwotnego *Tarnówka* (: *Tarnowka* 1589, *Tarnawka* 1738, Makarski 1999, 273).

Część nazw omawianego zbioru pochodzi wprost od apelatywów zakończonych na *-aw(a)*, z *-ka* dodanym w ciągu „życia” tych ojkonomów, lub bezpośrednio od wyrazów na *-awka*, np. *Bielawka*, nazwa kolonii, dawniej wsi w Kaliskim, utworzona jest albo od ap. *bielawa* ‘podmokła łąka’, albo *bielawka* ‘mała bielawa’ NMP I, 171, co dziś trudno rozstrzygnąć.

Niektóre ojkonomy na *-awka* równe są antroponomom z takim zakończeniem, szczególnie częste od n. o. *Kawka*. Oto przykłady: *Kawka*, cz. wsi w Bydgoskim (: *Kawka* 1618–1620); wś w Lubelskim (: *Kawka* 1877); wś we Włocławskim (*Kawka* 1839), i pluralne *Kawki*, wś w Toruńskim (: *Kaucke* 1303, *Kauki*, *Kauke* 1393 *Kaffke*, *Kawke* 1414, *Kawki* 1570 NMP IV, 383). Sporadyczne są ojkonomy zakończone na *-awka* równe innym antroponomom, takie jak: *Trawka*, nazwa cz. wsi w Radomskim (: osada młyńska *Trawka* 1827) – od n. o. *Trawka* (Kopertowska 1994, 364).

Często ojkonomy badanej grupy utworzone są za pomocą sufiksu *-ka* od nazw osobowych na *-aw*, głównie imion męskich z członem *-staw*, jak w przykładach: *Bronistawka* – od *Bronistaw* (wieś w Warszawskim: *Bronistawka* 1880; cz. wsi

w Chełmskim i w Kaliskim; wś w Lubelskim: *Bronisławka* 1921; oraz w Zamojskim: *Bronisławka* 1827 NMP I, 350); *Mieczysławka* – od *Mieczysław* (2 wsie w Lubelskim); *Ociestawka*, cz. wsi w Kieleckim – od *Ociestaw* (Kopertowska 1984, 212); *Przeclawka*, wś tamże (: *Przeclawka* 1470–1480) – od *Przeclaw* (ibid. 213); *Stanisławka* – od *Stanisław* (wieś w Bydgoskim, cz. wsi w Słupskim i Toruńskim, wś w Lubelskim i Zamojskim: *Stanisławka* 1827 Czopek 1988, 192).

Niektóre pochodzą od antroponimów na *-awa*: wś *Kuzawka* w Białym (: *Kuzawka* 1775, *Kużawka* 1877, *Kuzawka* 1952) ma nazwę powstałą od n. o. *Kuzawa*, por. też białoruską n. o. *Kuzaw* (z okresową adideacją do ap. *kurz* ‘pył’, *kurzawa* ‘zawierucha’ NMP V, 508); analogicznie jest z ojkonimem *Kużawka*, wś tamże (: *Kuzawka* 1775, *Kuzowka* 1839, *Kużawka* 1877, NMP V, 521). Może do odosobowych należy też *Rawka*, obecna nazwa wsi w Kieleckim (: *Rabka* 1629, *Rawka* 1662), jeśli za podstawę ma antroponim *Raba*, a nie charakterystyczny dla nazw wodnych morfem *raw-* (Kopertowska 1984, 91).

W omawianym zbiorze wyróżnia się także grupa nazw na *-awka*, które są prymarne, przeniesione bezderywacyjnie z pobliskich obiektów. Na przykład wś *Kaczawka* w woj. wrocławskim (: *Kaczówka* (!) hollendry 1827, *Kaczawka* 1963 NMP IV, 238) ma nazwę ponowioną z nazwy jeziora *Kaczawka*; *Kukawka*, cz. wsi w woj. radomskim jest ponowiona z nazwy leśniczówki *Kukawka* (Kopertowska 1994, 455); *Młaskawka* (: *Młaskawka* 1879) w Bielskim – z nazwy pola *Młaskawka* (Mrózek 1984, 118); *Lubawka*, cz. wsi, dawniej wś w Krakowskim – z nazwy karczmy *Lubawka* (1877, NMP VI, 186); *Mławka*, wś w Ciechanowskim – z nazwy rzeki *Mławka* (Rymut 1980, 153); *Orawka*, wś w Nowosądeckim (: *Novem possessionis Novae Orawka vocates* 1585) – z nazwy potoku *Orawka* (Lubaś 1968: 106), a dwie wsie *Tarnawka* (: *Tharnawka* 1478; *Tarnawka* 1785) w Przemyskim – z tak samo brzmiącej nazwy wodnej (Makarowski 1999, 273).

Również ojkonimy zakończone na *-awka* tworzyła Komisja Ustalania Nazw Miejscowości po II wojnie światowej w zamian za wcześniejsze nazwy niemieckie. Na przykład wś *Sieniawka* w woj. jeleniogórskim, to pierwotnie: *Kleinscho-nau*, od 1947 – *Sieniawka* (Kraków PAN); podobnie wś *Sieniawka* we Wrocławskim, poświadczona jest początkowo jako: *Luterbach* 1312, *Lutirbach* 1313, a dopiero od 1947 r. za niemieckie *Lauterbach* nazwana *Sieniawką* (SNGŚ XII, 89). Także nazwa (jedyne w całym zbiorze!) miasta *Lubawka* w woj. jeleniogórskim, o zapisach: *Lubavia* 1284, *Lubauia* 1290, 1301, 1328, zgermanizowanych na *Liebau* 1360, *Libau*, *oppidum* 1666/67, *Liebau* 1785, 1845, *Lubawka* po 1945 – to pierwotnie albo **Lubów*, **Lubowa* od n. o. **Lub*, albo ojkonim ponowiony od niepotwierdzonej nazwy rzeki *Lubawa*, nad którą miasto leży, zaś forma *Lubawka* jest powojennym „chrztem” (NMP VI, 186).

2. Ojkonimy z wygłosowym *-awki*

Podobnie przedstawia się sytuacja wśród licznie rejestrowanych ojkonimów zakończonych na *-awki*, sprawiających wrażenie liczby mnogiej przyrostka *-awka*. Są to przeważnie faktyczne nazwy pluralne, ale zazwyczaj równe różnym wyrazom apelatywnym z wygłosowym *-aw(a)* i dodatkowym *-k-* w funkcji deminutywnej. Oto przykłady: kilkakrotnie występujące *Bielawki* (ws: *Bielawki* 1608, i cz. wsi, dawniej ws w woj. gdańskim: *Bielawki* 1752; ws w toruńskim: *Bielawki* 1827; czy włocławskim: *Bielawki* 1827) – równe są ap. *bielawka* ‘mała bielawa’ w liczbie mnogiej (NMP I, 171); liczne *Kujawki* (m.in. ws w Kieleckiem: *Kuyawki*, *Cuyawki* [1447]1542; zaginiona ws w pow. sandomierskim: *Cuyawki* 1470–1478; cz. wsi, wcześniej wieś w Płockiem: *Kujawki* 1793; kolonia w Poznańskim: *et Kujaw parte* 1766, *Kujawki* 1789; ws w Skierniewickiem: *Kujawki* 1827) – powstały od ap. **kujawka* < *kujawa* ‘miejsce w polu jałowe, golizna wśród lasów, wydma’ (NMP V, 459); *Ławki* (np. ws w woj. bydgoskim: *Lavki* [1385]1646, *Lawki* 1437; cz. wsi, dawniej ws w Kaliskiem: *Ławki* 1877; dwie wsie w Piotrkowskim: *Ławki* 1877; w Siedleckim: *Lawki* [1418]1598; i Warszawskim: *Ławki* 1884) – równe są ap. *ławka* (*ławki*) ‘kładka przez wodę’ (NMP VI, 287–288), czy bardzo liczne *Stawki* (dwie cz. wsi w Bielskim: w *Stawkach* 1788 i *Stawki* 1900 Mrózek 1984, 165; ws w Chełmskim; cz. wsi m.in. w województwach: częstochowskim, w gorzowskim, katowickim, kieleckim, konińskim, radomskim: *Stawki* 1827 itd.) – utworzone od ap. *stawek* ‘mały zbiornik wodny’. Niektóre z ojkonimów tej grupy to pluralne nazwy rodowe, pochodzące od antroponimów z wygłosowym *-stawek*, np. *Bogustawki*, ws w woj. poznańskim: Vorwerk *Bogustawki* 183; czy w toruńskim: *Bogustawki* 1879 – od n. o. *Bogustawek* (NMP I 257); też *-awek/-awka/-awko*, np.: *Gawki*, ws w woj. ostrołęckim: *Gawki* 1465 – od antroponimu *Gawek* (NMP III 97); *Konarzewo-Sławki*, ws w ciechanowskim: *Slavek* autem de *Conarzewo* [1435]1456, *Konarzewo Sławki* 1567 – w II członie od n. o. *Stawek* (NMP V, 97); *Sawki*, ws w białkopodlaskim – od *Sawka*, *Sawko*; a *Nogawki*, ws w Ostrołęckim – od poświadczonego tam antroponimu *Nogawka* (XVI w.).

Są też ojkonimy na *-awki* powstałe z innych formacji derywacyjnych, np.: *Bielawki*, ws w Płockiem (: *Bielawy* 1497, *Bielawki* 1579), pierwotnie były bez deminutywnego pluralnego formatu *-ki* (NMP I, 171); os., dawniej ws *Bogustawki* w Leszczyńskim, ma zapisy: *Bogostawicz* 1309, *Bogustawicze* 1405, które wskazują na formę *Bogustawice* – od *Bogustaw*, z wtórnym przejściem do kategorii na *-ki*, typowej dla Wielkopolski (NMP I, 257); podobnie *Bogustawki*, dziś *Bogustawki Duże* i *Małe*, dwie wsie w Skierniewickim: *Bogustawicze* 1448, pierwotnie nosiły nazwę *Bogustawczyce* (NMP, *ibid.*). Analogicznie jest z ojkonimem *Jarostawki*, wsią w Poznańskim, pierwotnie: *Jarostawicze* 1391 (NMP IV, 101); *Mirostawki*, wsią tamże, początkowo: *Mirostawicze* 1409 (Podlaska 1990, cz. I, 190, Bańkowski 1982, 102); także wieś *Sieprawki* w Lubel-

skiem do XVII w. nosiła nazwę na *-ice*: *Szyprawicze Minor* (Kosyl 1978, 72). Nazwa *Kawki*, wsi w Częstochowskim (... *Andreae Kawka ... ferream* 1566, *Kuźnica Kawka* 1581, *kuźnica Andreae Kawka* 1629), pierwotnie brzmiała: *Kuźnica Andrzeja Kawki* (NMP IV, 383); podobnie *Kawki*, cz. wsi, dawniej wś w Krakowskim, poświadczona: de *Kaucz* 1388, *Kawki* 1394, de *Kawki* 1397, była pierwotnie nazwą *Kawce* – od ap. *kawa* ‘kawka’ z suf. *-ec*, lub od przymiotnika *kawczy* (NMP IV, 383), jeśli nie od antroponimu *Kawka*, a później dopiero przekształciła się w *Kawki*.

Tak jak wśród ojkonimów singularnych i tu spotyka się także różne „chrzty” powojenne zakończone na *-awki*, nadane za pierwotne nazwy niemieckie, np.: ojkonim *Kawki*, wś w woj. gorzowskim, ustaliła KUNM za *Altkarber Berge* 1905 (NMP IV, 383); *Jarostawki*, wś w woj. szczecińskim – za *Neu Dorf* (NMP: IV, 101); a *Kławki*, wś w Elbląskim – za *Klaukendorf* (: *Clauckendorff* [1330] NMP IV, 517–518).

Dużą grupę zgromadzonych ojkonimów stanowią nazwy z wygłosem *-ławki*, będące albo naturalnymi substytucjami nazw pruskich z członem pruskim *lauks* ‘pole’, albo efektem działalności KUNM. Są one szczególnie częste na terenie Warmii i Mazur. Nazwa osady *Markławki*, dawniej wsi w Olsztyńskim (poświadczona jako: *Markelauke* 1342, *Markilauke* 1342, *Marglawken* 1419), nosiła pierwotne pruską nazwę **Marklauks*, pochodzącą od **Mark-* (por. pruskie **marka-* ‘namoknięty, mokry’) oraz pruskiego *lauks* ‘pole’, zaś forma dzisiejsza wprowadzona została urzędowo po 1946 r. (NMP VI, 526). Pruski apelatyw *lauks* (substytuowany jako *-ławki*) utrwalony jest w jeszcze wielu innych ojkonimach, m.in.: w nazwie *Gągławki* – dla wsi w Olsztyńskim (: de *Gandelawken* [1348] NMP III, 103); w nazwach wsi: *Sortławki* (: de *Sodlawken*, *Sodelawken* 1374) i *Wipławki* (: *Weybelawke* 1424) oraz *Pilawki* (: *Pelukin* 1341, *Pylawkin* 1363 Biolik 1992, 106), tamże; a nawet w ojkonimie *Ławki*, wś w Elbląskim (: *Laukis* 1289, de *Lauke* 1366, *Laucka* 1539) i w tak samo brzmiącej nazwie wsi w Suwalskiem (: *Lawken* 1499, 1796–1802, *Ławki* 1882 NMP VI, 287–288); oraz w pierwotnej nazwie wsi *Przesławki* w Suwalskiem (: *Praslaucken* 1790 Przybytek 1993, 232), obecnie noszącej formę nadaną przez KUNM.

Także pruską genezę ma pierwotna nazwa **Kauks* dla dzisiejszej wsi *Kawki* w Elbląskim, o zapisach: *Koken* 1775, *Köcken* s. *Koken* ok. 1780, motywowana przez pruskie *caux* ‘diabeł, czart’, która przejęta została do języka niemieckiego jako *Koken*, zaś forma *Kawki* wprowadzona została po 1945 r. (NMP IV, 383).

Nieliczne są ojkonimy zakończone na pluralne *-awki*, które pochodzą od nazwy sąsiedniej wsi, takie jak np. *Brudzawki*, wś w woj. toruńskim (: *Cleyne Brusaw* ok. 1423–1424, *Parva Brudzewky* 1570 NMP I, 361) – powstałe od nazwy pobliskiej wsi *Brudzawy*; czy *Murawki*, wś w Ciechanowskim – od nazwy wsi *Murawy*.

Polskie nazwy miejscowości z formantem *-awka*

- * – n.m. równe apelatywom z sufiksem *-awka*
- Δ – n.m. z ojkosufiksem *-awka*

Wszystkie przedstawione wyżej nazwy miejscowości znajdują się poza omawianym typem strukturalnym, nie zawierają poszukiwanego formantu toponomicznego *-awka/-awki*, a łączy je z nim tylko zbieżność o różnej genezie, co było wyżej wykazane.

Wśród około 50 ojkonimów, w których można widzieć przyrostek *-awka*, dominują nazwy części wsi (ponad 30); o połowę mniej jest tego typu nazw wsi, sporadycznie pojawiają się nazwy części miast. Nazw miast o takiej strukturze nie ma.

Cały materiał rozpada się na kilka podgrup.

Pierwszą (ok. 20 nazw) – stanowią ojkonimy równe ogólnie znanym odczasownikowym lub dźwiękonaśladowczym wyrazom pospolitym z sufiksem *-awka*, pochodzącym z warstwy apelatywnej (rzadziej identycznym antroponomom), w liczbie pojedynczej i mnogiej. Są one zatem na płaszczyźnie apelatywnej formacjami, natomiast do nazewnictwa dostały się w wyniku kreacji semantycznej, jednak – zgodnie z podstawowym założeniem badawczym – cząstkę *-awka//awki* wyróżnia się jako morfem. Należą tu nazwy czterech wsi, dwunastu części wsi i dwóch części miasta. Nazwa wsi *Truskawka*, w Warszawskim (: *Truskawka* 1827, *Truskawka* 1839 Wójcik 2001, 164) równa jest ap. *truskawka*; *Kukawka* – w Chełmińskim (: *Kukawka*, *Kukowka* 1796, *Kukawka* 1827) – ap. *kukawka*, ukraińskiemu *kukowka*, dialektalnemu ‘kukułka’ (NMP V, 460). Dwukrotne *Kukawki* w Siedleckim (: z *Kukawkami* [1565], oraz: Jacobi de *Cucawsky* 1469, y *Kukawki* ziemiane 1528) pochodzą od n. o. *Kukawka* w liczbie mnogiej (NMP V, 461). Zapewne do tego zbioru zaliczyć trzeba również ojkonim *Gruchawka*, cz. miasta Kielce, powstały albo od ap. *gruchawka* ‘turkawka, synogarlica’, albo równej mu n. o. (Dzikowski, Kopertowska 1976, 95); oraz – nawiązującą do formacji dźwiękonaśladowczych – nazwę części miasta Trzebinia w Katowickim: *Pukawka* – od ap. *pukawka* ‘strzelba’ < *pukać*.

Odczasownikowe (choć o innym charakterze) są także częste ojkonimy: *Sadzawka* (2 cz. wsi w Kieleckim) i *Sadzawki* (9): cz. wsi w Częstochowskim; osada miejska w Katowickim (: *Sasawki* 1845, *Sodzawka* 1864, *Sadzawka* 1886 SNGŚ XII, 50); cz. wsi w Kieleckim; cz. wsi w Nowosądeckim; cz. wsi w Ostrołęckim; w Rzeszowskim; Sieradzkim; w Suwalskim (: *Sadzawki* 1764, *Sadzawka* 1827, *Sadzawki* 1839, *Sadzawka* al. *Sadzaweczka* 1889, *Sadzawki* 1921) i Tarnobrzeskim – od ap. *sadzawka* ‘zbiornik wodny’. Równa ap. *lizawka* ‘odżywka dla bydła’ (ale też ‘miejsce, gdzie zwierzęta przychodzą lizać jakiś pokarm, też specjalnie wykładaną sól’, por. n. terenową *Lizawki* w powiecie Świecie nad Wisłą) jest jednostkowo występująca nazwa cz. wsi *Lizawki* w woj. krakowskim.

Ojkonimy zaliczone do drugiej podgrupy derywacyjnej (10) łączą się ściśle z pierwszą, gdyż też oparte są na czasownikach (razem w obu zbiorach – jak i w apelatywach – dominują w nazewnictwie miejscowym podstawy werbalne: ok. 30), ale wydaje się, że mimo iż niektóre z nich miewają – gwarowe lub okazjonalne – odpowiedniki wśród wyrazów pospolitych, można właśnie w nich wyróżnić badany przyrostek w funkcji nazwotwórczej, dodany najprawdopodobniej w momencie aktu nominacji i uznać je za struktury z ojkosufiksem *-awka*. Są to nazwy: *Pękawka*, wś w woj. ciechanowskim – powstała zapewne od czasownika *pękać* (pierwotne pluralne *Pękawki* 1827); *Strzylawki*, cz. miasta w Nowosądeckim – utworzona chyba od gwarowego *strzylać* ‘strzelać’, podobnie jak trzy identyczne nazwy części wsi *Strzylawki*, tamże, jeśli nie są od części miasta ponowione (jednak u Pawłowskiego 1971, 115 nazwa *Strzylawki* uznana jest za

„ciemną”), oraz następujące nazwy części wsi: *Biadawka*, w woj. płockim – od *biadać* (lub *bieda*//*biada*); pluralne *Krętawki*, w białskopodlaskim – od *kręcić* (może o rzece) lub *kręty* ‘wijący się’ (por. n. m. *Krętowiny* NMP V, 315); nazwa cz. wsi *Lubawka* w woj. krakowskim – od *lubić* (lub od nazwy wodnej **Lubawa* z **leub(h)-?* ‘o rzece o wartkim toku wodnym?’) i *Trzęsawka*, cz. wsi w woj. kieleckim – od *trząść* ‘o grząskim gruncie’ (lub od gotowego ap. *trzęsawka*, potocznie ‘o grząskim podłożu’ Kopertowska 1984, 77). Może należy tu też nazwa części wsi: *Widawka* w Kaliskiem – od **weid-* ‘wić się, kręcić’, co bardziej jednak pasujące do hydronimu, a zatem nie jest wykluczone, że ojkonim ten powstał bezpośrednio od nazwy rzeki *Widawki*, pierwotnej *Widawy*: *in fluvio Vidaua* 1296 (Rymut 1980, 260), prawego dopływu Warty pod Sieradzem, lub od *Widawy*, rzeki wpadającej do Odry na północny-zachód od Wrocławia (i wtedy tylko z przyrostkiem *-ka*), obie rzeki znajdują się w południowo-zachodniej Polsce.

Wśród ojkonimów uznanych za konstrukcje z sufiksem *-awka* także zaznaczyły się podstawy rzeczownikowe (ok. 10), rzadkie w warstwie apelatywnej. Wydaje się, że wyróżnić można dwie nazwy wsi i siedem nazw części wsi, które powstały od substantiwów i mają badany formant w funkcji toponimicznej. Nazwy wsi to: *Rogawka*, w woj. białostockim (o zapisach: w *Rogawce* 1537, *Rogawka* 1563, *Wieś Rochawka* 1570, *Rogawka* 1576, 1651, 1795) – chyba od *róg*, brus. *roh*, może w znaczeniu ‘załom rzeki’, która w pobliżu płynie (wg Halickiej 1978, 64 – „znaczenie nazwy niezupełnie jasne”); oraz: *Dybawka*, w Przemyskim (: *Dybawka* 1881 NMP II, 467) – od antroponimu *Dyba*. Nazwy części wsi o tej strukturze są następujące: *Buławka*, w Bielskim – chyba od *bula* ‘nabrzmienie, zgrubienie’ (por. *Buławy*, wś w woj. konińskim); *Kłyszawka*, w Białostockim – może od *kłych*, *kłys* ‘o drzewie z wierzchem złamanym’, ‘kłyk, głąb, kciuk’ lub n. o. *Kłysz*, por. NMP IV, 535; pluralne *Łękawki*, w Kaliskim – od *łęk* ‘wygięcie, krzywizna, zakole rzeki’; *Olszawki*, w Tarnowskim – od *olszal/olcha* (może **olszawy?*); *Pikulawka*, w Chełmskim – może od przezwiska **Pikul*, por. *pikulik* ‘o ludziach małego wzrostu’, od nazwiska *Pikula* (od podstawy *pik-*, por. *pikać* ‘oddawać mocz’, też ‘uderzać’ lub *pikula* ‘błahostka’ Rymut 1991, 211), a także: *Rdżawka*, w Bielskim: *na rzawcze* 1718 – i pluralne *Rdżawki*, tamże – od *rdza* (ale może od *rdzawy*; por. też gwarowy ap. *rdzawka* ‘bagno, trzęsawisko z rdzawą wodą’ Mrózek 1984, 155).

Ojkosufiks *-awka* widzieć również można jeszcze w 11 nazwach (pięć wsi, pięć cz. wsi i jedna cz. miasta), jeśli przyjąć dla nich za podstawy przymiotniki, w czym – w takiej sytuacji – produktywnością podstaw nazewnictwo miejscowe odbiegałoby od słowotwórstwa apelatywnego, w którym struktury odprzymiotnikowe są bardzo rzadkie. Ojkonimy tu zgromadzone mają jednak dwojaką motywację, co utrudnia ich analizę. Zaliczam do nich osiem nazw *Rudawka*, zakładając, iż utworzone są od przymiotnika *rudy*, choć nie można też wykluczyć pochodzenia

od *rudawy*, oraz od apelatywów: *ruda* lub *rudawka* ‘bagno o rdzawym //rudym zabarwieniu’. Te nazwy odnoszą się do następujących obiektów: jednej wsi z XIX w. i jednej cz. wsi w woj. białostockim, dwóch wsi – w suwalskim, jednej wsi – w przemyskim (: *Rudawka* 1761, wiązanej w literaturze przedmiotu, zob. Makarski 1999, 230, jednak z przymiotnikiem *rudawy* ‘zawierający rudę, rdzawy’ lub uznawanej za ponowioną z hydronimu *Rudawka*); jednej cz. miasta i jednej cz. wsi w woj. bielskim (: in der *Rudowke* 1731, [potok] *Rudawka* 1836), oraz jednej cz. wsi w Gdańskim, w formie liczby mnogiej: *Rudawki*. Od przymiotnika *miły* i formantu *-awka* może pochodzić część wsi w woj. kieleckim: *Milawka*, jeśli nie jest związana z pobliską wsią *Milawczyce* lub równa n. o. **Milawka* (Kopertowska 1984, 243). Nazwa wsi *Radawka* w woj. szczecińskim (: *Radauke* 1308, 1565, *Raddawke* 1618) utworzona jest od archaicznej, częstej w nazwach rzek, bazy *rad-* z ie. **rodhos* ‘bieg wody, tok rzeki’ (Rzetelska-Feleszko, Duma 1991, 159). Najprawdopodobniej należy do tej grupy ojkonimów także nazwa zaginionej wsi w Radomsku: *Lukawka* 1569. W literaturze przedmiotu jest ona wywodzona od gwarowego przymiotnika *lukawy* z suf. *-ka* (NMP VI, 397), ale nie można dla niej wykluczyć pochodzenia bezpośrednio od rzeczownika *luk*, o różnych znaczeniach topograficznych.

Jak widać z tego przeglądu, badany formant nie należy w ojkonimii do produktywnych. Względnie dużo nazw miejscowości z sufiksem *-awka* – podobnie jak w warstwie apelatywnej – utworzonych jest od baz czasownikowych, jednak częściej niż wśród wyrazów pospolitych w ojkonimii wykorzystywane są podstawy rzeczownikowe i przymiotnikowe. Zdecydowana większość zanalizowanych nazw niesie informacje topograficzne (głównie o podłożu, wodzie i roślinności), zupełnie sporadycznie – kulturowe i dzierżawcze.

Wyraziściej sufiks *-awka* w liczbie pojedynczej i mnogiej zarejestrowany został w ojkonimii XX w. (ponad 35 nazw), z XIX w. pochodzi pięć nazw o tej strukturze, pojedyncze – z wieków wcześniejszych, a najstarsze poświadczenie, odnoszące się do wsi *Radawka* w Szczecińskim, sięga wieku XIV. Mimo pojedynczych starszych zapisów przyrostek ten tworzy nowszą warstwę nazewniczą.

O geografii ojkonimów z formantem *-awka* – ze względu na niewielką liczbę pewnych przykładów – trudno coś konkretnego powiedzieć (zob. mapka), ale uderzające jest, iż (poza jedną, najdawniej udokumentowaną nazwą wsi *Radawka* w woj. szczecińskim) brak jest tego typu struktur na zachodzie kraju, sporadyczne są na Pomorzu Zachodnim i Gdańskim oraz w centralnej Polsce. Nieco więcej jest ich w Małopolsce (woj. kieleckie – 6, bielskie – 5, nowosądeckie – 5, katowickie – 3, krakowskie – 2) i na wschodzie kraju (woj. suwalskie – 3, białostockie – 4, chełmskie i przemyskie – 2). Wszystko to dowodzi, iż badany sufiks nie pełni wyrazistej funkcji nazwotwórczej.

Wykaz skrótów

ap.	– apelatyw	n. o.	– nazwa osobowa
cz.	– część	ok.	– około
folw.	– folwark	os.	– osada
form.	– formant	por.	– porównaj
ie.	– indoeuropejski	suf.	– sufiks
n.	– nazwa	woj.	– województwo
n. m.	– nazwa miejscowości	wś	– wieś

Literatura

- Bańkowski A. (1982): *Zmiany morfemiczne w toponimii polskiej*. Wrocław.
- Biolik M. (1992): *Toponimia byłego powiatu ostródzkiego*. PMT 10. Gdańsk.
- Borek H. (1988): *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole.
- Borek H., Eichler E., Majtan M., Šrámek R. (1988): *Slawischer Onomastischen Atlas (SOA). Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturní typy slovanské oikonymie. „Namenkundliche Informationen“*. Sonderheft. Leipzig.
- Cieślíkowa A. (2006): *Onimizacja, apelatywizacja a derywacja*. [W:] *Onimizacja i apelatywizacja*. Pod red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz. Białystok, s. 47–56.
- Czopek B. (1988): *Nazwy miejscowe dawnej ziemi chełmińskiej i belskiej (...)*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Dzikowski W., Kopertowska D. (1976): *Toponimia Kielc*. Warszawa–Kraków.
- Grzegorzczukowa R., Puzynina J. (1979): *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa.
- Halicka I. (1978): *Nazwy miejscowe środkowej i zachodniej Białostoczczyzny, topograficzne i kulturowe*. Warszawa.
- Jakus-Borkowa E., Nowik K. (2000): *Słowiański atlas onomastyczny. Budowa polskich nazw miejscowych. Struktury sufiksalne* [wydruk komputerowy]. Opole.
- Kopertowska D. (1984): *Nazwy miejscowe województwa kieleckiego*. Warszawa–Kraków.
- Kopertowska D. (1994): *Nazwy miejscowe województwa radomskiego*. Kielce.
- Kosyl Cz. (1978): *Nazwy miejscowe dawnego województwa lubelskiego*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kraków PAN – materiały uzyskane z Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie.
- Lubaś W. (1968): *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław.
- Makarski W. (1999): *Nazwy miejscowości dawnej Ziemi Przemyskiej*. Lublin.
- Mrózek R. (1984): *Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego*. Katowice.
- Nazwy geograficzne Śląska. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. Pod red. S. Rosponda; H. Borka; S. Sochackiej. T. 1–12: (Roż–Sów). Warszawa–Wrocław 1970–1988; Opole 1992–2005.
- Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany* (1996–2005). Pod red. K. Rymuta. T. I–VI (A–Ma). Kraków (NMP).
- Onimizacja i apelatywizacja* (2006). Pod red. Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz. Białystok.
- Pawłowski E. (1971, 1975): *Nazwy miejscowości Ślądecczyzny*. Cz. I–II.
- Przybytek R. (1993): *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*. Stuttgart.
- Rospond S. (1984): *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*. Wrocław.

- Rymut K. (1968): *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław.
- Rymut K. (1980): *Nazwy miast Polski*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Rymut K. (1991): *Nazwiska Polaków*. Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Rzetelska-Feleszko E., Duma J. (1991): *Dawne słowiańskie nazwy miejscowe Pomorza Szczecińskiego*. Warszawa.
- Sławski F. (1974): *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*. [W:] *Słownik prasłowiański*. T. 1. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych* (1996). Pod red. K. Kleszczowej. Katowice.
- Zierhoffer K. (1957): *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*. Wrocław.

Summary

The article gives a linguistic analysis of place-names ending in *-awka* and *-awki*. The purpose of the paper was to select out of the group mentioned above oikonyms which endings are also the suffixes which form names and to analyze the role they play in those names. The place-names ending in *-awka* are very rare. Their basic are verbs, but also adjectives and nouns. They bring topographic information sometimes cultural. It is typical that (apart from the oldest documented name of the village *Rudawka* in Pomorze Zachodnie) there are no such names in western zone, occasionally they occur in Pomorze and central Poland. There are more such names in Małopolska and in the eastern part of Poland. All these proofs that *-awka* suffix does not perform word forming function.